

SIKU RA KU HLAYELA EHENHLA NI NALIBALI

Lembe leri Siku ra ku hlayela Ehenhla ri tlangeriwa hi ti 4 ta Nyenyankulu 2015. Nghenelela na hina eka siku naswona eka tsheketo lowu nga tsaleriwa hina hi muhlayi wa tsheketo wa ndhuma wa Afrika-Dzonga, Gcina Mhlophe – *Nyiko ya Sisanda* – eka vana lava u va tivaka.

MINGIRIKO YA 5 YA SIKU RA KU HLAYELA EHENHLA RA MISAVA

1. Hlaya tsheketo wa *Nyiko ya Sisanda* eka pheji 2 na 3 eka vana va wena na van'wana. Hlaya u ri wexe ko hlayanyana loko u nga si hlayela vana na ku tsundzuka ku hlaya hi rito na xikandza lexi khorwisaka. Eka vana lavantsongo, u nga fanela ku va komba swifaniso loko u va hlayela nakambe tsheketo hi ku olova hi ku tirhisa marito ya wena.
2. Ya na eka www.nalibali.org ku ya dawuniloda tiphaphete ta tintiho swa swimunuhatwankulu swa tsheketo wa *Nyiko ya Sisanda*. Hlohotela vana va wena ku tirhisa tiphaphete ku hlamusela tsheketo nakambe kumbe ku hlamusela tsheketo wa vona.
3. Hlohotela vana ku hlamusela tsheketo hi ku dirowa kumbe ku penda xifaniso xa xiphemu lexi va xi rhandzeke.
4. Tirhisa Siku ra ku Hlayela Ehenhla ra Misava ku ringeta swin'wana swintshwa – hlayela ehenhla eka vana kumbe lavakulu lava u nga tshamangiki u va hlayela, kumbe u ringeta ku hlayela vana va wena tsheketo eka ndhawu yo hambana, ku fana ni le phakini kumbe loko va ri eku hlambeni.
5. Endla tiphositara ta wena ta Siku ra ku Hlayela Ehenhla ra Misava. Swikombisi eka xikolo xa wena, tlilaba ya ku hlaya kumbe ndzhawu ya vukhongereri ku endla lemukiso hi nkoka wa siku leri.

U NGA NGHENELELA NJHANI

Yana eka www.nalibali.org kumbe www.nalibali.mobi ku sayinela ndyangu wa wena, tlilaba ya ku hlaya kumbe xikolo ku pfuna ke endla Siku ra ku Hlayela Ehenhla ra Misava ri va lerikulu eAfrika-Dzonga!

MIMBUYELO YA 8 YA KU HLAYELA EHENHLA!

Ku hlayela ehenhla u hlayela vana va wena:

- swi va komba ku ri u vona nkoka wa tibuku na ku hlaya.
- swi mi nyika swilo swa ku vulavula hi swona.
- swi aka vuxaka byo tiya exikarhi ka n'wina.
- swi va pfumelela ku tokota ku hlaya tanihi nghingiriko wo enetisa.
- swi va hlohotela ku dyondza ku tihlayela hi voxo na ku ya emahlweni vahlaya.
- swi va komba hi laha va lavaka ku hlaya na hi laha tibuku ti tirhaka ha kona.
- vatshiki va tiphina hi mitsheketo leyi nga emahlweni ka vuswikoti bya ku hlaya ka vona.
- swi hluvukisa mavalavulelo ya vona na vuswikoti eka ku vulavula.

WINA!

Hi ku sayina ku ri u hlayela vana evuton'wini bya wena, u nga ti kuma u wina mathikithi mambirhi ya ku haha kwala tikweni hi mafundza ya South African Airways!

Ku kuma Swipimelo na Swilaveko, endzela www.nalibali.org

NYIKO YA SISANDA

Hi Gcina Mhlophe

Swifaniso hi Jiggs Snaddon-Wood

Vuhundzuluxi hi Given J Hlongwani

Masiku hinkwawo loko Sisanda loyi a ri ni malembe ya nhungu a fika ekaya ku suka exikolweni, a cinca yunifomo, a dya lanci ya yena kutani a thya muravarava na kokwani wa yena. Va vile ni nkarhi wa kahle wa ku hahisa "tihomu" ehenhla ka bodo ku fikela laha a nga ha swi lavi ku ri va yima. Kokwani u n'wi tsundzuxe leswaku kambe u lava ku va mufambisi wa bangi siku rin'wana loko a kurile.

"U ta swi endlisa ku yini loko u nga yi exikolweni xa le henhla?" ku vutisa kokwani a ri karhi a hleka.

Sisanda o hleka. "Ndzi ta ya exikolweni xa le henhla na le yunivhesiti. Hikwalaho ndzi tirhaka hi matimba exikolweni!"

Sisanda a lehile swinene loko hi languta malembe ya yena - u tekele tata wa yena. Xikandza xa yena lexi xa xirhendzevutani na ku n'wayitela a tekele mana wa yena. Vatswari va yena ha vumbirhi va pfuka ka ha ri mixo va ya entirhweni eka ntanga wa swiharhi lowu nga kwala kusuhi. Loko Sisanda na vanghana va yena va sungula xikolo, vapfumba vo tala va va va fikile ku vona swiharhi leswo hlawuleka swa Afrika.

Eka siku ra yena ra ku velekiwa ro hetelela, Sisanda u vile ni nkarhi wo hlawuleka swinene – vatswari va yena va kumile mpfumelelo wa ku va ni ntlangu endzeni ka ntanga. Tinhutlwa entangeni tihlamarile swinene hi ntlawa lowu wa vanhu. Tilehisile tinhamu

ta tona leto leha ku kota ku vona kahle ntlangu lowu naswona a ti ti komba ti navela khekhe ra ku velekiwa! Sisanda a rhandza tindhutlwa. Swiharhi hinkwaswo a swi ri leswa nkoka eka yena, kambe a ku ri ku miyela na vunene bya nhutlwa lebyi nga yiva mbilu ya yena. A ta heta siku hinkwaro a ri ku ti languteni.

Siku rin'wana hi Ravuntlhanu, tata wa Sisanda u vuyile entirhweni ka ha ri ni nkarhi. A ti komba a tsanile swinene.

"Tatana, i yini lexi nga hoxeka?" ku vutisa Sisanda.

"Namuntlha tinyoxi ti lumile mhani wa xinhutlwani," ku hlamusela tata wa Sisanda. "Nhloko ya yena a yi pfimbile swinene hi mindyombho ku fikela laha mahlo ya nga pfaleka. Hi ringetile hinkwaswo ku yi pfuna, kambe a swi pfunangi – kutani yi lovile. Lexi vavaka swinene i ku ku na xinhutlwani lexisongo lexi xi lavaka mana wa xona."

"Hay'khona!" ku vula Sisanda a ri karhi a rila. "Ndzi navela ku ri loko a ko va na swin'wana leswi a ndzi ta swiendla. Xin'wanani xa nhutlwa xifanele xi ri karhi xi rila ku fana na mina."

Sisanda u rile lero na ta rila. Mana wa yena u ringetile ku n'wi khongotela. U tlhele a hlayela Sisanda tsheketo wo engetela hi nkarhi wo etlela ku n'wi pfuna ku rivala hi ndela leyi a twela xinhutlwani ku vava. Emakumu, Sisanda u kotile ku tlela a ri karhi a twa rito ra mana wa yena.

Mixo lowu landzelaka Sisanda u tele hi mano!

"Xana ndzi nga famba na n'wina a entirhweni?" a vutisa tata wa yena. "Ndzi na nyiko ya xinhutlwani."

Ku koka rinoko ra vana hi ku humesa
vuswikoti hi ku hlaya tsheketo na ku hlaya

Vatswari va yena va langutana, van'wayitela va ku, "Ee, u nga famba na hina."

A ku hisa kambe a ku ri siku leri a ku ri na mapapa. leswi a swi ri xiswona endzeni ka ntanga a ku miyele hi ndlela yo ka yi nga tolovelekangiki.

"Dyambu a ri tlhavanga namuntlha hikuva ri twa ku vava hi xinhutlwani," ku vula Sisanda.

Nhutlwa leyikulu a yi honokerile ndyangu loko wu ri karhi wu hundza.

"Kumbexani yi le ku hlamaleni ku ri hikwalaho ka yini nhwana lotsongo a ya entirhweni ni vatswari va yena," ku vula mana wa Sisanda.

Sisanda a pfumela hi nhloko. "U ta hlamala loko a swi kuma," a ehleketa.

Va kumile xinhutlwani xi ti yimele xi ri xoxe. Nhamu ya xona leyo leha yi korhamile na matihlo ya mpungha ya languteka ya tsanile. Sisanda u yimile ekusuhi na xona. U pfurile xikwamani kutani a humesa buku. Kutani vatswari va yena va hlamarile, u sungula ku hlayela xinhutlwani. Xi jikisile nhloko ya xona hi tlhelo leri rito ra yena a ri huma kona onge xi twisisa marito hinkwawo. Emasungulweni, vatswari va Sisanda a va ehleketa leswaku ku hlayela nhutlwa i mhaka leyi nga tolovelekangiki, kambe va cincile mianakanyo ya vona loko va vona leswi a xi rhulise xiswona – mahlo ya xona lamanene ya langutile Sisanda.

"Tsheketo wa mina wu n'wi endle a ti twa kahle," Sisanda a byela kokwani wa yena loko a fika ekaya. Sisanda a endzela xinhutlwani ndyengha wun'wana ni wun'wana na le maheleni ya vhiki. Mikarhi hinkwayo loko a ya, a teka tsheketo wun'wana leswaku a hlayelana ni xinhutlwani. Vanghana lava vantshwa a va tshamaswin'we va ri kahle ku fika laha ni vapfhumba va nga teka swifaniso swa vona vambirhi.

Hi katsongo xinhutlwani xi kote ku tiya. Vanhu entangeni a va xihlayisa swinene na rirhandzu

hikwaro leri a xi ri kuma eka munghana wa xona lontshwa, Sisanda, ri endlile masingita.

Siku rin'wana mufambisi wa ntanga a kombela Sisanda ku thya munghana wa yena vito.

"Ndzi ehleketa ku Thokozani i vito ra kahle," ku vula Sisanda.

Siku leri landzelaka mufambisi wa ntanga u foyinerile mudyondzisi wa Sisanda. U rhambile vadyondzikulorhi ku ta hlangana na Thokozani. Nhutlwa leyo saseka yi kurile na ku leha yi tlhela yi va ni matimba eka tin'hweti tinharhu ku sukela loko Sisanda a endzile ro sungula.

Hi siku ra rendzo, vana va ka Giredi 3 va makumemune va yime hi ku hiseka etinyangweni ta ntanga leswaku ti pfula. Kutani Sisanda hi ku tinyungubyisa

u rhangerile hinkwavo ku ya eka Thokozani. Van'wana vana va langutile nhutlwa leyo leha hi ku hlamala lokukula. Van'wana va hlekela endzeni hi ku chava. Mudyondzisi wa vona Manana Khanyile, u lo n'wayitela.

"Munghana wa wena u sasekile Sisanda. U n'wi khome hi tintswalo swinene," a vula hi rito ra vunene.

"I mani vito ra yena?" ku vutisa un'wana wa vafana.

"Thokozani," ku hlamula Sisanda.

"Thokozani swivula kuri 'Tsakani'," ku hlamusela Manana Khanyile.

Vana va tshamile ehansi vayingisela loko Sisanda a hlaya tsheketo lowu a nga wu hlaya ro sungula loko a hlangana na Thokozani. Mufambisi wa ntanga u tekile swifaniso. Vapfhumba van'wana na vona va tekile swifaniso. Na mutekaswifaniso wa phephahungu ra muganga u tekile swifaniso. U tshemphisile leswaku xifaniso xa vona xi ta huma eka phephahungu ku nga ri kale. Hinkwavo va ba huwa ya ntsako.

Nyiko yo tani! Ku hlaya ko horisa munghana.

Ku koka rinoko ra vana hi ku humesa
vuswikoti hi ku hlaya tsheketo na ku hlaya

ENDLA BEJI!

1. Tsema eka ntila wo tshuka ku humesa beji.
2. Penda xifaniso.
3. Tsema xirhendzevutani ku fana na beji eka bokisi ro vevuka, xikombiso, bokisi ra swakudya swa tisirili.
4. Tirhisa xinamarheta xa glu ku namarheta beji eka bokisi.
5. Tirhisa selotheyipi ku namarheta phini ya vuhlayiseki endzhaku ka beji. Kumbe u endla mbovo ehenhla kutani u bohelela wulu kumbe xitambyani eka xona leswaku u kota ku hakarha enhan'wini.
6. Tiphini hi ku ambala beji ya wena loko u ri karhi u hlaya na ku yingisela mitsheketo eka Siku ro Hlayela Ehenhla ra Misava.

Hi rhumeli swifaniso swa vana va wena va vekele tibeji ta hlayela-ehenhla. Imeyili: info@nalibali.org kumbe u ti posa eka Facebook!

SWIN'WANA HI NAL'IBALI

Nal'ibali i vito ra (Xixhosa ra ku "hi lowu ntsheketo") i pfhumba ra rixaka ro hlayela ku hungasa ni ku humesela vuswikoti bya vana hi ku rungula mitsheketo na ku hlaya. Vana lava nga kulela laha ku hlayiwaka kona mitsheketo ya kahle – hi tindzimi leti va ti twisisaka – va hlohloteleka na ku khutazeka ku dyondza ku ti hlayela hi voxé. Madyondzelo lawa i rhesipi yo humelela eka nhluvukiso wo tsala na ku hlaya.

Nal'ibali yi fambisiwa hi PRAESA (Project for the Study of Alternative Education in South Africa), Times Media na nhlayo ya vatirhisani leyi ndlandlamukaka. Hi vudzaberi lebyi yaka emahlweni na ntirhisano na vaaki, mitlawa yo hlaya, mavandla ya yo tsala no hlaya na vatinyiketi va malembe hi ku hambana, na pfhumba ro nyanyula ra vuhangalasangamungu, Nal'ibali yi pfuna ku dzima timitsu ta ku hlaya na ku tsala eka migingiriko ya hina ya vutomi bya masiku hinkwawo eAfrika-Dzonga.

Vulavula na hina. Ku kuma vuxokoxoko byo tala, endzela www.nalibali.org, www.nalibali.mobi kumbe imeyili info@nalibali.org. U nga hi kuma eka Feyisibuku na Twitara: [@nalibaliSA](https://twitter.com/nalibaliSA).

Swi sungula hi tshheketo...